

Mgr. Martin Nekola, Ph.D.
Katedra veřejné a sociální politiky
ISS FSV UK

Drogy a společnost

Setkání č. 4

Historie užívání drog a snah o jejich kontrolu
ve světě a Československu

Struktura přednášky

- užívání drog v tradičních společnostech (do 19. stol.)
- užívání ve středověku (inkvizice)
- 19. století (prohibice, opiová válka)
- hlavní faktory vedoucí k přijetí konvencí OSN o drogách
- historie užívání a regulace drog v bývalém Československu

Proč se zabývat historií užívání a regulace drog?

- širší (historický / komparativní) pohled umožní zasadit drogy do současného společenského kontextu
- vynikne konstruovaná povaha drog a tzv. drogového problému
- pochopení vývoje vedoucího k současným vzorcům užívání a způsobům regulace
- zvýšená pozornost relevantním aspektům užívání v současných společnostech (např. spirituální dimenze, náboženské i světské rituály)

První zmínky o užívání drog

- užívání drog trvá již přibližně 10 tisíc let a týká se prakticky všech společností
- *8 tis. let př.n.l.*: **medovina**: pravděpodobně nejstarší lidmi užívaná psychoaktivní látka
- *6 tis. let př.n.l.*: další alkoholické nápoje získané přirozenou fermentací – pivo, víno (destilované až kolem 800 n.l.)
- *4 tis. let př.n.l.*: **opium**: (Sumerové, území Švýcarska)
- *3 tis. let př.n.l.*:
 - **konopí** (Čína, ale známé již dříve)
 - **meskalin a psilocibin**: Aztékové, Mayové
 - **ayahuasca**: Amazonie
- další: ibogain (Afrika), blín, durman, houby (např. muchomůrka červená), efedrin, tabák

Nejstarší způsoby užívání

- nejstarší dochovaná svědectví – užívání halucinogenů při šamanských rituálech
 - změněný stav vědomí na drogové i nedrogové bázi
 - pro léčení, věštění, náboženské účely (komunikace s duchy, přechodové rituály)
 - rekreační užívání prakticky nemyslitelné (posvátné rostliny)
- podobně konopí pro posvátné, léčebné a rituální účely prakticky po celém světě (africké kmeny, indiští bráhmani, rastafariány, buddhisté aj.)
- opium ve starověkém Řecku

Rekreační užívání

- především u alkoholu – často považovaný za příčinu mnoha problémů ve společnosti (např. Islám, starověký Řím)
- u ostatních drog RU v menší míře (ale např. opium ve starověkém Řecku)
- drogy také jako jed (opium), stimulancia (koka, ibogain), afrodisiakum (konopí, durman, ibogain) aj.

Halucinogenní rostliny v TS

- houby, kaktusy, byliny, liány ...
- často velmi hořké a jedovaté => mimořádná vynalézavost, nadání a odvaha při jejich objevování ve svém okolí a experimentování s nimi
- působivé chemické a botanické znalosti – rozvinutí nejrozličnějších způsobů užívání a kombinace látek
- užívání HR leží v samotném srdci tradičního života
- doklady z Ruska, starověkého Egypta, Řecka atd., ale nejsilnější tradice v Americe, především jižní (horní tok Amazonky)
- ze 120 dosud známých HR jich cca 100 pochází z Ameriky

from Psychedelics Encyclopedia by Peter Stafford

Kontext užívání HR v TS

- důležitost kontextu užívání (set/setting)
- HR produkují silnou, ale neutrální stimulaci imaginace => výrazným způsobem zesilují přesvědčení panující v dané kultuře
- výsledný efekt není dán samotnou drogou, ale náladou skupiny, fyzickým a duševním stavem účastníků, očekáváními vzešlými z kmenových tradic
- důležitá role autority, vědění a zkušenosti „průvodce“ (šaman, *brujo*, *curandero* atd.)
 - poskytuje ochranu účastníkům, uspořádává audiovizuální stimuly a interpretuje prožívání

Role užívání v TS

- ceremoniální užívání obvykle jako kolektivní cesta do nevědomí
- ne nutně příjemná (spíše výjimečně), naopak často obtížná a děsivá, ale za určitým účelem,
- tj. ne z nudy, individuální úzkosti nebo hedonismu
- obvykle naplňuje **potřeby společenství** – věštění budoucnosti, stopování nepřátel, zajištění plodnosti, diagnostika a léčba nemocí
- v sev. Americe rozšířené přechodové rituály z dětství do dospělosti (drogou vyvolaná ztráta paměti)

Poznáte rostliny? A která sem „nepatří“

Poznáte rostliny? A která sem „nepatří“

Madragora
(Středomoří, H)

Ayahuasca
(Lat. Am., H)

Peyotl
(Lat. Am., H)

Koka
(Lat. Am., S)

Středověk (5.-15. století)

- tradiční užívání drog se zachovalo hlavně mimo Evropu
- v Evropě především **alkohol** (pivo, víno, medovina)
- užívání dalších drog spojeno s „pohanskými“ kulty a rituály
=> odpor katolické církve
- rostliny jako madragora, durman, rulík, blín atd. součástí nápojů a lektvarů používaných v lidovém léčitelství a čarodějným rituálům
- počátky **inkvizice** => užívání jiných drog než alkoholu pouze okrajovými jevem, rozvoj pijácké kultury

Středověk (5.-15. století)

- zájem o jiné drogy stoupá až s rozšířením cestovatelských a dalších výprav a později s rozvojem lodní dopravy
- objevení přípravy **kávy** v Arábii (10. století) – pražení a přelití horkou vodou uvolňuje kofein (připisovány povzbuzující a léčivé účinky – „všelék“)

Novověk (do 19. století)

- inkvizice pokračuje v Evropě a přesouvá se i na nově objevená území, především stř. a již. Ameriky (*conquista*)
 - obrácení na katolickou víru jako hlavní ideologické ospravedlnění
 - snahy o potlačení tradičních náboženství a užívaných drog
 - zákazy užívání i pěstování (spojení s d'áblem), zdanění
- zároveň se pod vlivem renesance (osvícenství, věda) a později reformace mění pohled na člověka a Boha (protestantství)
 - velký důraz na individuum a jeho přímý vztah s Bohem => odpovědnost za vlastní život a spásu
 - vznik konceptu závislosti pro popis ztráty individuální svobody
 - místo posednutí d'áblem závislost => řešením ne kněz, ale doktor (viz Cohen 2000)

Novověk (do 19. století)

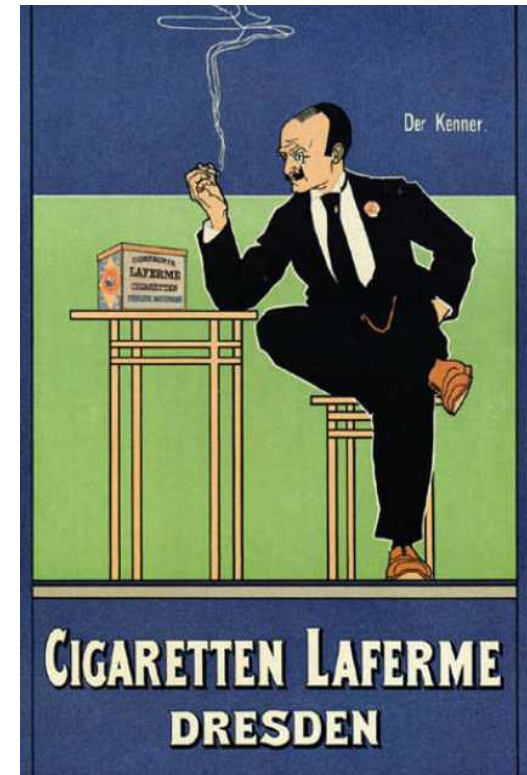
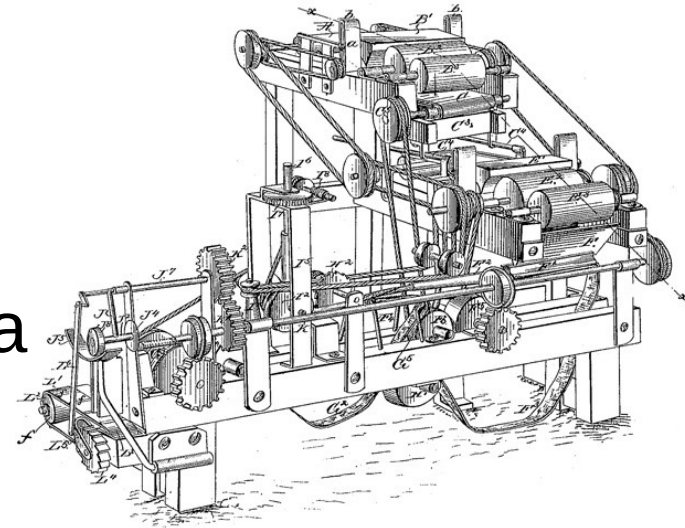
- rozšíření opia v Číně a arabských zemích (mj. pro anorektické účinky)
- tabák se dostává do Evropy
 - rozdílné reakce: od nadšeného přijetí po zákazy (kuřáci exkomunikováni z církve, trestání kastrací, uříznutím nosu nebo i smrtí)
 - obchod s tabákem stal velmi výhodným nejen pro obchodníky, ale i pro vlády (vznik státních monopolů)
- rozšiřují se destilované alkoholické nápoje

19. století – narkomanův ráj

- objevy řady psychoaktivních složek rostlin (morfin, kodein, kofein, kokain, heroin aj.)
- rozvoj výroby a prodeje tzv. patentovaných léků/přípravků s obsahem psychoaktivních látek
- masové rozšíření léčebného a rekreačního užívání drog v Evropě a Spojených státech
- formují se první významné opoziční hnutí vůči užívání alkoholu a dalších drog

Tabák

- v průběhu 19. století užívaný v menších dávkách (ekvivalent cca 40 cigaret ročně), většinou v dýmce (bohatší) nebo šňupáním (chudí), cigarety vzácné
- postupně kouření doutníků, prvních cigaret a vytlačování šňupání tabáku jako zlovyku nižších společenských vrstev
- konstrukce stroje na výrobu cigaret a reklama => velký nárůst kouření tabáku

Alkohol I

- na počátku 19. století vysoká tolerance vůči alkoholu – dokud neškodí druhým, není to společenský problém
- pití alkoholu ve velkém množství (např. kolonizátoři v sev. Americe) spojené s gamblerstvím a násilím
- **industrializace** => masové stěhování dělníků z venkova do měst
- živoření v otřesných podmínkách (14ti hodinová prac. doba, znečištěné a životu nebezpečné pracoviště, přeplněné a nedostatečné bydlení) => **alkohol jako jeden z prostředků úniku**
- zrození socialismu, ale také abstinenčního hnutí
- alkohol jako příčina zla (chudoby) => nutnost osvobození člověka

Alkohol II

- v USA také masivní imigrace Evropanů, především Irů se specifickou kulturou pití
- Irové obvykle chudí a pracující za nízkou mzdu, navíc silného katolického vyznání
- vysoce neoblíbení (cizácká kultura), opovrhování a zároveň obávání
- irský způsob užívání alkoholu jako symbol morální nadřazenosti Američanů => postupné snižování společenské tolerance vůči alkoholu
- zrod prvních hnutí požadujících střídmost (*temperance*)
- poté úplnou abstinenci (=> prohibice)

Opiáty I

- britský monopol na indické **opium** – vývoz velkého množství do Číny => významné zvýšení nelékařského užívání (především kouření)
- snahy o omezení importu => tzv. opiové války (zisk HK)
- v Evropě a posléze i v USA opiáty považovány za vysoce účinné léky, součást mnoha volně dostupných preparátů (i pro děti)
- 10x silnější **morfin** jako „božský lék“, mj. také pro léčení závislosti na opiu nebo alkoholu
- později izolován diacetylmorfin a prodáván firmou Bayer pod názvem **heroin** (silný) – připisovány zázračné účinky (mj. při léčbě závislosti na morfiu!)

Opiáty II

- závislost na opiátech byla tehdy známa a široce tolerovaná v případě (módního) perorálního užívání
- kouření opia se rozšířilo v USA díky čínské imigraci (předtím pouze v malém rozsahu)
- spojení kouření s Číňany (levná pracovní síla, chudoba a jinakost) => první zákony zakazující kouření opia (Kalifornie)
- rozšířené užívání mezi ženami (odpor mužů vůči jejich pobytu v čínských „opiových doupatech“)
- oproti tomu injekční aplikace se stala běžnou od r. 1853 (především vojáci) a byla považována za méně návykovou

Kokain I

- **koka** do dnes používána jako tradiční stimulant v JA (podobně jako čaj a káva)
- v Evropě známá již od 16. století bez většího zájmu
- izolaci **kokainu** v polovině 19. stol. => součást mnoha patentovaných léků i potravin v Evropě i USA (víno Mariani s cca 8 mg / sklenici, Coca-Cola)
- kokain jako *látka pro citlivé, pracovité a inteligentní lidi*
- stoupá zájem o léčebné využití – S. Freud při léčbě závislosti na morfinu (*Über Coca*)
- postupně se projevuje potenciál psychické závislosti a nežádoucí účinky při předávkování

Kokain II

- přelom 19. a 20. století – média informují o užívání kokainu mezi černošskou populací na jihu USA a spojují s ním násilí a kriminalitu (vraždy, znásilnění)
- podle dobových svědectví kokain nejenom podporuje násilnou povahu, ale „negrům“ dodává nadlidskou sílu, zlepšuje jejich schopnosti a „neprůstřelnost“ standardní ráží .32
- kokain identifikován jako veřejná hrozba a nejnebezpečnější droga => „droga pro negry, nižší a nemorální třídu“ (Americká farmakologická asociace!)

Marihuana I

- postupné objevování léčebných účinků a zařazení mezi léky (až do r. 1942)
- lék na celou řadu nemocí od revmatismu přes nepříčetnost až po nechutenství nebo astma
- rozšířené rekreační užívání (pojídání hašiše) a pozitivní obraz v médiích
- v době prohibice velké rozšíření (náhrada za alkohol)

Marihuana II

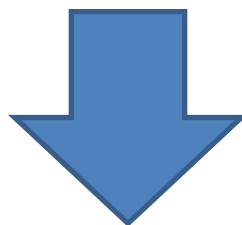
- zvýšená imigrace z Mexika – levná pracovní síla, pověst násilníků a mj. uživatelů marihuany
- pod jejím vlivem páchají Mexičané ty nejhorší násilné činy – pověst nejhorší drogy způsobující závislost (*Killer Weed*)

- Jaké jsou společné charakteristiky popsaného vývoje u různých látek (viz Cohen 1993)?

Společné charakteristiky vývoje

- zjednodušující kauzální spojitost
- víra v moc státu zabránit užívání drog
- přesvědčení, že užívání některých drog lze kontrolovat a jiných nikoliv

- základní předpoklady pro drogovou represí a prohibici

Zdroj: Cohen (1993)

Počátek 20. století – věk represe

- zvyšuje se ostražitost před negativními efekty užívání drog (závislost, úmrtí dětí po předávkování opiáty, psychózy aj.)
- drogy ztrácejí svojí „nevinnost“ – spojení s etnickými, rasovými a národnostními menšinami vnímanými jako nebezpečí pro majoritu
- silná společenská reakce proto drogám především v USA – morální kampaně proti alkoholu, opiátům a kokainu
- první právní normy omezující nakládání s drogami (*Pure Food and Drug Act of 1906*, *The Harrison Narcotics Act of 1914*), prohibice (*Volstead Act*)

Mezinárodní úmluvy o drogách

- USA iniciuje sérii mezinárodních jednání a konferencí (Šanghaj, Haag)
- dohoda z roku 1912 – více než 30 zemí se zavázalo k podřízení distribuce opiátů lékařskému dohledu
- alkohol a tabák legální drogy (až na výjimky – prohibice)
- během 1. světové války opiátový boom v Evropě (balíčky s kokainem nebo morfinem spolu s injekční stříkačkou a jehlami)
- po 1. sv. válce nastal i v Evropě silný obrat k restriktivnímu americkému modelu (ale např. Wehrmacht a pervitin)
- další úmluvy (Ženeva 1925 a 1931) a tzv. Protokol (1946) jako předchůdci Jednotné úmluvy o omamných látkách (1961)

Československo

- moderní formy užívání drog sledovány od druhé poloviny 19. století – opiofagismus (pití opiové tinktury) a závislost na morfinu
- za R-U nebylo zneužívání drog považováno za vážnou společenskou hrozbu
- po 1. světové válce velký rozvoj užívání a obchodu s nelegálními drogami (kokain, opiáty)
- oblíbená tranzitní ale i cílová země s mírnou právní regulací (přestupek)
- 1938 – opiový zákon: první komplexní trestněprávní legislativa zavádějící mezinárodní úmluvy do právního řádu

Zdroj: Kiššová (2009)

Československo II

- trestněprávní úprava nedovolené výroby a držení drog (1950, 1961; 1990 odstraněno přechovávání pro vlastní potřebu)
- užívání drogy jako tabu – jednání neslučitelné se socialistickou morálkou
- netrestněprávní úprava řeší pouze alkoholismus (zákon o potírání alkoholizmu 1948 a 1962)
- teprve v r. 1989 zákon „o ochraně před alkoholizmem a jinými toxikomaniemi“

Zdroj: Kiššová (2009)

Použitá literatura a další zdroje

- Cohen, P. (1990). Cocain and Cannabis. An identical policy for different drugs? In *Drugs as Social Construct*. Univeriteit van Amsterdam. pp. 15-31.
- Cohen, P. (1993). Re-thinking drug control policy: Historical perspectives and conceptual tools. Dostupné online: <http://www.cedro-uva.org/lib/cohen.rethinking.html>
- Cohen, P. (2000). Is the addiction doctor the voodoo priest of Western man? *Addiction Research*, Special Issue, Vol. 8 (6), pp. 589-598.
- Faupel a kol. (2004) – kapitola 2
- Kiššová, L. 2009. Česká protidrogová politika a její koordinace. *Zaostřeno na drogy*, 2. Praha: Úřad vlády ČR
- Kudrle, S., kapitola 1/9 in Kalina, K. a kol. 2003. *Drogy a drogové závislosti*. 1. díl. Praha: Úřad vlády ČR. str. 83 – 87.
- Nožina, M. a Vaněček, M. (2009). Mandragora, morfin, kokain. KLP-Koniasch Latin Press.
- Wade, D. (1985). Hallucinogenic Plants and Their Use in Traditional Societies - An Overview. *Cultural Survival* 9/4.

Martin Nekola

Katedra veřejné a sociální politiky

ISS FSV UK

nekola@fsv.cuni.cz

Otázky, komentáře?

DĚKUJI ZA POZORNOST!